

ÖRDÖGH TIBOR

## Vajdaság politikatörténete

### *Bevezetés*

Tanulmányomban, mely átfogó jellegénél fogva az elmúlt évszázadok főbb eseményeire összpontosít, Vajdaság politikatörténetének feltárására töreksem. A terület hovatartozása mindig is a hatalmak játszmáinak középpontjában állt megnehezítve a térségben élők mindennapjait, de egyben növelve alkalmazkodóképességüket.

A magyar államalapítástól kezdve először a terület közigazgatási határainak változásait elemzem, majd részletesen ismeretem a Habsburg uralkodók viszonyát a régióhoz, továbbá az oszmán fennhatóság alatt megfigyelhető népmozgásokat. A dolgozatban hangsúlyos szerepet kapnak a szerbek elképzelései és tervei, melyek nagymértékben befolyásolták a terület későbbi sorsát. Az 1848-as szabadságharcban a szerbek jelentős szerepet vállaltak, melyért cserébe az uralkodó később kialakított egy különálló közigazgatási egységet a számukra. Ennek a Vajdaságnak valódi önállósága még nem volt, mégis jelezte a terület összetartozását, és a későbbi autonómiához megfelelő előzményként szolgált. Az első világháború utáni rendezés körülményeinek ismertetésénél a felek érdekeit és a délszláv államhoz való csatlakozás hátterét mutatom be, majd az új országban a terület sorsfordulóit követem nyomon. A második Jugoszlávia idején kialakított autonómia megértése pedig azért fontos, mert ezáltal jobban tudjuk értelmezni a hatalommegosztás e formáját, így a kisebbségek – köztük a magyarok – helyzetét is. A délszláv együttélés azonban az 1990-es évekre megváltozott, és ez Vajdaságra is hatással volt: a területi autonómia hatásköreit kiüresítették, azokat csupán a 2000-es demokratikus rendszerváltás után szereztek vissza.

A politikatörténeti utazás során a területért vívott hatalmi harcokon túl a magyarság helyzete és létszámának változása is fontos ismérv, melyet igyeksem az elvándorlás és a kitelepítések nyomon követésével szemléltetni. Ezen túl az oktatási és vallási kérdéseknek is hangsúlyos szerepük van, mivel ezek biztosítják a megmaradást és a nemzeti önállóságot. Bemutatásra kerülnek a magyarság érdekvédelmi szervezetei is, melyek folyamatosan küzdenek az egyenlő jogokért, valamint az autonómiaelképzelések megvalósításáért.

*A Délvidék a magyar és a Habsburg uralom alatt*

Szent István király az államalapítás részeként a vármegyerendszer megszerzésével igyekezett az ország stabilitását megvalósítani. Ennek részeként a vizsgált területen három vármegye található: Bács, Bodrog és Csanád; a Duna vonala alatt található határőrterületen pedig 1096-ban Szerém vármegye született meg (Ispánovics 2014). Gulyás László vizsgálatai szerint Bodrog és Bács vármegye 1010 körül szerveződött meg, míg Csanád vármegye létrehozására 1027–1028 táján került sor. Az Árpád-házi királyok uralkodása alatt a területi határok többször változtak, ezért átszervezésekre is sor került, amelyeknek köszönhetően hozták létre Keve vármegyéből Becse központtal Torontál vármegyét.

1426-ban a Tatán megkötött szerződés következtében Zsigmond király és Stefan Lazarević megegyezésre jutott abban, hogy magyar fennhatóság alá kerül Nándorfehérvár és Galambóc vára. A magyaroknak csak az előbbit sikerült megszerezniük, amikor Đorđe Branković elmenekült az oszmánok elől, ezért maradt Nándorfehérvár keresztény uralom alatt. 1439-től az oszmánok előrenyomulása és Branković sikeres áttelepülése után a magyar királyok folytatták a szerbek betelepítését Magyarország területére. Ez a folyamat azokat a szerb alattvalókat érintette, akik nem tudtak vagy nem akartak a megszállók fennhatósága alá kerülni. Többségük az ország déli részén lévő vármegyékben telepedett le.

Az 1514-ben kitört Dózsa György-féle parasztháború a Délvidéken is érezte hatását, a terület a harcok aktív színterévé vált. Az itt élő szerbség megosztott volt, többségük a felkelőkkel harcolt, de akadtak olyanok is, akik a magyar nemesség oldalára álltak. A háború leverése után az oszmánok előrenyomulása, Nándorfehérvár és a fontos végvárok eleste után a déli vármegyék lakóinak egyre gyakrabban kellett szembenézniük a török hadak betöréseivel és fosztogatásaival. Mohács 1526-os eleste után Magyarország déli vármegyéi az Oszmán Birodalom részévé váltak, így a török hódoltság számos negatív következményét kellett elszenvedniük a területen élőknek. A következő években ismét a szerbség áttelepülésének lehetünk szemtanúi, amikor Bács-Bodrog vármegyébe telepítik le a szerémségi területekről elmenekülőket. Az Oszmán Birodalom az elfoglalt délvidéki területen saját közigazgatást vezetett be, mely háromszintű rendszert alkotott. Az állami szint alatti budai vilajetbe osztották be Bács-Bodrog és Csongrád vármegyéket, melyek egységesen a szegedi szandzsákot alkották, amit további hat náhijére (Baja, Szabadka, Bács, Zombor, Szeged, Titel) osztottak fel. Pétervárad a szerémi szandzsákhoz került, Keve vármegye pedig a temesi vilajethez sorolódott, ahol négy szandzsáki rész különült el (Temesvár, Csanád, Beckserek, Lippa).

Az oszmánok győzelme utáni másfél évszázadban folyamatossá vált a szerbek betelepülése a Délvidékre, melynek következtében a falvak etnikai összetétele teljes mértékben megváltozott, és a magyar falvak szerb többségű településekké váltak. A XVI–XVII. század folyamán a Duna vonala mentén a szerbek jelenléte fokozódott, viszont immáron az oszmánok használták fel őket arra, hogy védjék a területet a magyar végvári rendszer ellen (Gulyás 2007, 85).

Az oszmánok kiszorítása érdekében indított harcok sikeresek voltak az 1680-as években, amelyeknek köszönhetően sorra szabadították fel a délvidéki területeket, míg 1688-ban Nándorfehérvárt is visszafoglalták. A háború éveiben a törökök kiszorításával párhuzamosan a szerbek magyarországi létszáma is csökkent, elkezdtek visszahúzódni déli irányba. Azonban a szerbség ezirányú kitelepülése 1690-ben megfordult, amikor I. Lipót kiáltványában ígéretet tett a szerbeknek, hogy ha a törökök ellen harcolnak az oldalukon, akkor a déli területeken egy vajda által irányított elkülönített szerb tartományban biztosítja számukra a békés életet. A harcok azonban nem alakultak kedvezően, és a hadjárat összeomlott. I. Lipót ezután 1690. augusztus 21-én kiadta első privilégiumlevelét a szerbek számára, melyben csupán egyházi autonómiát ígért számukra.

Miután az oszmánok 1690 októberében ismét visszafoglalták Nándorfehérvárt, Arsenije Čarnojević ipeki pátriárka vezetésével hatalmas szerb tömeg (mintegy 60–120 ezer fő) költözött Magyarországra. I. Lipót 1691. augusztus 20-i oklevelében a menekültek befogadását elismerte és kollektív kiváltságokban részesítette őket. Mentésítette őket a tized, a hadiadó és a beszállásolás kötelezettsége alól, kivonta a szerbséget a magyar kormányservek és a vármegyék hatásköréből, azonban a jogokért cserébe a katonáskodás kötelezettségét határozta meg számukra. Mindezt a szerbek ideiglenesnek gondolták, és a törökök kiszorítása után vissza kívántak térni korábbi otthonaikba, azonban a harcok nem így alakultak. Ezeket szem előtt tartva 1694 és 1701 között a bécsi hadvezetés arra törekedett, hogy a Duna–Tisza közén telepítse le a szerbeket, majd létrehoztak privilegizált szerb telepeket és a déli határ mentén öt katonai határőrvidéket (Varasdi, Horvát–Szlovén, Dunai, Tiszai, Marosi).

A szerb–magyar viszony nem volt felhőtlen a XVIII. század elején. 1703-ban a szabadságharc kitörésekor Rákóczi és az udvar is igyekezett maga mellé állítani a katonáskodó szerbséget. Rákóczi Ferenc kiáltványt intézett a szerbekhez, önkormányzatiságot és személyi szabadságot ígért nekik; I. Lipót pedig megerősítette a korábbi kiváltságaikat. A szerbek a befogadás iránt érzett hála és hűség jegyében az udvar mellé álltak, és a továbbiakban Rákóczi szerette vol-

na megregulálni őket ezért a döntésért. A szerb–magyar küzdelemnek 1710-ben vetettek véget azzal, hogy a déli területek jelentős része a császári udvar fennhatósága alá került, majd a szatmári békével rendezték az ellentéteket.

A XVIII. század folyamán a Habsburg uralkodók a délvidéki szerbekkel kapcsolatban ellentmondásos helyzetbe kerültek, ugyanis nagyon fontosak voltak a kiváló katonákat adó szerb tömegek, viszont magyar királyként a terület elvárásainak is meg kellett felelniük. Ennek egyik példája volt, hogy szerbek még a Rákóczi-szabadságharc idején elkezdték követelni, hogy önálló területen éljenek, azonban ezt később sem tűzték napirendre Bécsben. A másik érdekkört a nemesi vármegyék képezték, ahol az újjászervezés állt a középpontban, így 1698-ban Bács, 1699-ben Bodrog vármegyét szervezték újjá, majd működését visszaállították az 1710-es években. Bodrog vármegyét 1729-ben megszüntették, Mária Terézia pedig ugyanígy járt el 1741-ben a Tiszai-Marosi határőrvidékkel és területeivel, azokat felosztotta a szomszédos vármegyék között. II. József 1785-ben hirdette ki közigazgatási reformját, mely értelmében tíz kerületre osztotta az országot, így a Temesvári kerületbe került Bács, Temes, Torontál és Krassó vármegye is.

A Délvidéken élő népesség létszáma az 1720-as években meghaladta a harmincezer főt, ahol a három és félezer háztartás 93%-a szerb volt (Reiszig 1909). A következő évtizedben azonban megindult a magyarok betelepítése a területre, amely rendkívül jó minőségű termőfölddel rendelkezik. Emiatt nagy paraszti tömegek számára vált vonzóvá. A spontán módon elinduló népességmozgás 1750-től kiegészült az ún. állami betelepítéssel. A betelepítés mértékét jól jelzi, hogy 1785-ben a délvidéki területeken már 230 ezren éltek, a nemzetiségi megoszlásról nem készült felmérés. Ezután az első világháborúig a Délvidéket elsősorban a népességnövekedés és a gazdasági fejlődés jellemezte, azonban politikai téren törésvonal rajzolódott ki a magyar nemesség és a szerbek között. Előbbiek az ország egységének megóvását hangsúlyozták, míg a szlávok egyre markánsabb autonómia követeléseket fogalmaztak meg. A szerb követelések hátterében az állt, hogy a határőrvidékek megszüntetése nyomán egyre inkább csökkent a saját területeik száma, ezért követeltek a szerbek olyan közigazgatási egységet, ahol önállóan dönthettek a magyar vármegye beleszólása nélkül. Mária Terézia a vitában a magyarok oldalára állt, és 1771-ben kiadta ún. „illír regulamentaum”-át, mely szerint a Magyarország keretei között élő szerbek csupán vallási ügyekben mentesek a vármegyei és a városi joghatóság alól. A szerbség azonban nem hagyta magát, 1790-ben a temesvári szerb kongresszuson követelte a területi autonómiát. A kongresszus eredetileg egyházi esemény volt, azonban a karlócai metropolita meghívta a szerb nemesség, polgárság és a határőrtisztek képviselőit is.

Követelésként fogalmazták meg, hogy állítsanak fel egy szerb kancelláriát, valamint a szerb püspököket hívják meg a magyar országgyűlésbe. A megfogalmazásból már kiolvasható, hogy nemcsak helyi ügyeikkel kívántak önállóan foglalkozni, hanem az országos politikába való beleszólás lehetőségét is napirendre tűzték. A magyar nemesség azonban hallani sem akart ilyesmiről, ők a szerb nemzetiség jelenlétét is tagadták az országban (Szakály 1991). A szerb–magyar szembenállás tehát a XIX. századra a politikai jogok és a területi autonómia körül rajzolódott ki, és kezdetét vette a nemzetként való elismerésért folytatott küzdelem a szerbek részéről.

A forradalom 1848. március 15-i kitörését követően 17-e és 19-e között a Szerb Matica (Matica srpska) szervezésében népgyűlést tartottak a Pesten tanuló szerb diákok, és kiálltak a magyar forradalom mellett, de követelték a szerb nemzet elismerését is. Hasonló szándékkal 1848. március 21-én Újvidéken is egy szerb népgyűlést tartottak, ahol elkötelezték magukat a magyar–szerb testvériség mellett, elismerték a magyarok elsőbbségét és a magyar nyelv használatát az országos ügyek intézésekor, de kérték, hogy a szerb nyelv használatát engedélyezzék az egyházi és beligazgatási ügyekben, kérték továbbá a szerb ortodox egyház függetlenségét és egyenlőségét, az egyházi birtokok visszaszolgáltatását, a megmaradt határörvidék státuszának rendezését és a saját intézmények feletti rendelkezés jogát. Az újvidéki küldöttség mindezt az országgyűlésben is elmondta, azonban Kossuth Lajos továbbra is kitartott az „egy ország – egy nemzet” álláspont mellett. Az elutasító válasz magyarellenességet szült, és a szerbek vallási vezetője 1848. május 13-ára Karlócára nemzeti gyűlést hívott össze, ahol a magyarelles erők kerekedtek felül és az uralkodótól egy ún. Vajdaság felállítását kérték. Ez Baranyát, Bácskát (Bács vármegye), Bánságot (Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyék) és Szerémséget foglalta volna magába (Gulyás 2007, 96). A szerbek az autonómián túllépve már azt szorgalmazták, hogy a leendő Vajdaság függetlenedjen és csatlakozzon a horvátok által követelt ún. Hárommegy Királysághoz, mely önálló államként az osztrák császár fősege alá tartozna. Eközben a semleges Szerb Fejedelemség is erőteljesen megkezdte a magyarországi szerbek támogatását, mégpedig több ezer önkéntes Délvidékre vezénylésével, őket szerviánusoknak nevezték el később. A valódi harc, a „délvidéki kis háború” 1848. június 6-án kezdődött meg, és két hadszíntéren zajlott: egyrészt a bácskain, másrészt a bánságin. A területen zajló harci cselekmények ismertetésétől eltekintünk, arra hívjuk csak fel a figyelmet, hogy az udvar és a szerbség között feszültség támadt 1849-ben már az ismert autonómia követelések miatt, így a szerviánusok egy részének visszarendeléséről döntött a Szerb Fejedelemség.

A szabadságharc leverésekor az 1849. március 4-i olmtüzi alkotmányban a szerbek számára kilátásba helyezték az autonóm Vajdaság létrehozását, mely a korábbi területi autonómiát szolgálta volna, de a függetlenséget és a korábban említett csatlakozásról nem esett szó. 1849. november 18-án egy császári pátenz életre hívta a Szerb Vajdaság–Temesi Bánság nevet viselő koronatarományt. A terület magába foglalta Bács, Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyét, valamint Szerém vármegye két járását (Rumai és Illoki). Mint látható, a megszülető tartomány nem volt azonos a szerbek által követelt Vajdasággal, a császár nem csatolta hozzá az ún. katonai határőrvidéket, vagyis nem volt közvetlenül határos Szerbiával és nem foglalt magába minden olyan területet, ahol szerbek éltek. A szerbek nemzeti központjának számító Karlóca helyett a német polgárság fellegvára, Temesvár lett a tartomány központja. Bécs a fontosabb vajdasági vezetői tisztségekre cseh és osztrák hivatalnokokat nevezett ki, a német volt a hivatalos nyelv a gyakorlatban, míg papíron az illír is szerepelt. Az etnikai arányok is problémát jelentettek, ugyanis a létrehozott Vajdaságban a szerbek aránya csupán 27,8%-os volt (309 855), jóval magasabb volt a románok (414 947 fő; 37,2%) és a németek (256 164 fő; 22,9%) aránya, vagyis a szerbek kisebbségbe kerültek. A magyarok ekkor 73 642 fővel a tartomány lakosságának 6,6%-át tették ki (Kemény 1946).

Az önálló vajdaságot 1860. december 27-én Bécs megszüntette és területét ismét Magyarországhoz csatolta, ezzel visszaállították a korábbi vármegyerendszert. A csalódott szerbek 1861. április 2-án Karlócán egy újabb népgyűlést hívtak össze, ahol ismét követelésként fogalmazták meg, hogy a szerbek által lakott magyarországi területekből hozzanak létre egy önálló beligazgatással rendelkező szerb vajdaságot, ahol a közigazgatás nyelve a szerb lenne. A magyar országgyűlés heves vitát követően elutasította e követelést.

A dualizmus időszakát a szerbek területi autonómiatörekvései fogják meghatározni, amelyek nyomán felmerült Torontál vármegye kettéosztása és Kikinda székhellyel egy tiszta szerb megye létrehozásának az ötlete is, azonban a magyar politikai elit ezt a kérést folyamatosan elutasította, csupán a helyi nyelvhasználatot engedélyezte. A korabeli magyar felfogás értelmében – amit az 1868-as nemzetiségi törvényben is rögzítenek – a politikai nemzet fogalma az „oszthatatlan és egységes magyar nemzet” felfogásra épült, mely az első világháborúban drasztikus következményeket eredményezett.

A kiegyezés után a Délvidék gazdasági prosperitása kiemelkedő volt. A térség 75%-a mezőgazdasági művelésre alkalmas terület, ahol legnagyobb részben búzát és kukoricát, kisebb mértékben konyhakerti és ipari növényeket termesztettek. Az állattenyésztésen belül a sertéstartás állt első helyen. A birtokmegosztás kedvezőnek számított, hátrányt inkább a magyarság szá-

mára okozott (ők a nagybirtokosok és a törpebirtokosok közül kerültek ki). A mai Vajdaság területén elsősorban a élelmiszeripar volt domináns, ezen belül is a malomipar. A két legjelentősebb pénzügyi központot Újvidék és Szabadka jelentette.

A népiskolák 1868-as létrehozásával megindult az oktatási hálózat kiépítése, amelynek nyomán 1907-ben 85 112 gyermek (71%) járt a 348 elemi vagy 11 polgári iskolába; velük 1 032 tanító foglalkozott (Gulyás 2007, 109). A középiskolákat (főgimnázium, reáliskola, tanítóképző) a városokban (Szabadka, Újvidék, Pancsova, Zenta, Zombor, Versec) alapították meg. A német nyelven történő középiskolai oktatás elsorvadt, míg a szerb nyelvű (Zombor, Újvidék) virágzásnak indult. Felsőoktatási intézménnyel nem rendelkezett a terület.

A katolikus népesség a Kalocsai Főegyházmegyéhez és a Temesváron székelő Csanádi Egyházmegyéhez tartozott. A magyarországi szerbek érseke (metropolitája) Karlócán volt, ahol a lelkészképzés is folyt.

### *Vajdaság az első délszláv állam keretei között*

Az első világháború kirobbanásakor a szerb kormány nem rendelkezett a háború utáni időszakra vonatkozó tervvel, viszont hamarosan megfogalmazták, hogy az összes délszláv egyesítésére kell törekedni, ebben az elképzelésben már a Vajdaság elcsatolása is szerepelt. 1918-ban a zágrábi Nemzeti Tanács szerette volna, ha fennhatósága erre a területre is kiterjed, azonban Szerbia a helyi radikálisokkal elérte, hogy ez másképp történjen. A vajdasági szerbség körében már 1917-ben működött a humanitárius jellegű Boszniai Gyereket Befogadó Központi Bizottság, amely a radikálisok ellenőrzése alatt átalakult Újvidéki Szerb Nemzeti Tanácscsá (más formában Szerb Népbizottság – a szerző), mely 1918. október 24-én a szerbek önrendelkezési jogára hívta fel a figyelmet (Boarov 2012, 106). A Jaša Tomić által vezetett csoport a szerbiai katonák november eleji bevonulása után megkezdte az elszakadást legitimáló gyűlés szervezését. November 25-én pedig a 757 fős (578 szerb, 89 horvát, 62 szlovák, 21 ruszin, 6 német, 1 magyar) Nagy Nemzetgyűlés kimondta az elszakadást Magyarországtól és a csatlakozást Szerbiához (Bíró 2010, 98). 1918. december 1-jén pedig Sándor régens kikiáltotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot. A megválasztott Nagy Nemzeti Tanács december 4-i hatállyal felállította a terület közigazgatási feladatokért felelős Nemzeti Igazgatóságát tizenegy ún. megbízottal, akik saját feladatkörrel, azaz „tárcával” bírtak, továbbá új főispánokat nevezett ki. Az SZHSZ Királyság első miniszterelnöke Stojan Protić már december végén követelte a regionális kormány

megszüntetését, amire 1919. március 11-én került sor, amikor a feladatokat átvette a szerbiai központi kormány (A. Sajti 2004, 19). A békeszerződés aláírásáig Magyarország megpróbálta fenntartani saját közigazgatási rendszerének látszatát, hogy a terület közjogi hovatartozását demonstrálja.

A béketárgyaláson a szerbiai delegáció minden eszközt bevetett, hogy területi követeléseit alátámassza és maximalizálni tudja területi nyereségét. A megfogalmazott igények szerint a jugoszláv területeknek Románia felől fel kellene ölelniük az egész sík Bánságot (Temesvárral együtt), Magyarország felől pedig az egész Bácskát Bajáig, Baranyával egészen a Mecsekig (tehát Pécsset is), a Dráva bal partját a Dráva–Duna vízválasztóig és a Muravidéket (Boarov 2012, 112). Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés szerint a történeti Magyarországtól a jugoszláv államoz került területek – Horvátország nélkül – mintegy 20 551 (Gulyás 2007, 112), más forrás szerint 20 799 (A. Sajti 1987, 16) km<sup>2</sup>-t tettek ki. E térséghez tartozik a mai Vajdaság területét képező Bácska (8 669 km<sup>2</sup>) és Bánát (9 344 km<sup>2</sup>), valamint a Baranyai háromszög (1 213 km<sup>2</sup>), a Murán inneni terület és a Muraköz vidéke.

A megszülető jugoszláv állam legnagyobb problémáját az jelentette, hogy nem nemzetállamként, hanem több nemzetiségű államként jött létre, melyben a szerbek aránya mindössze 38–39% volt. A másik nehézséget az eltérő gazdasági és jogi rendszer jelentette, mivel különböző kereskedelmi orientációval, vasúti szabványokkal rendelkeztek, amit jól mutat, hogy az új állam négyféle pénznemet és hat különféle adórendszert örökölt (Juhász 1999). A délszláv állam régiói közül Vajdaság Szlovéniával, Horvátországgal és Dalmáciával együtt a közép-európai csoportba sorolandó, mely a fejlettebb területeket jelölte, míg a balkáni régiók elmaradottnak minősültek.

1910-ben a bácskai lakosság 41,8%-a (291 433 fő) volt magyar, a bánáti részen ez a szám 19%-ot (109 343 fő) tett ki. A két területen a szerb-horvátok részaránya 35,7% volt. Az 1921. évi népszámlálás adatai szerint a tartomány összlakossága 1 346 230 fő volt, melyből a szerb-horvátok 37,3%-ot (502 415 fő), a magyarok 27,9%-ot (378 107 fő) és a németek 23,5%-ot (316 579 fő) tettek ki. Összegezve a vajdasági magyarság létszámának változását A. Sajti Enikő megjegyzi, hogy az 1910-es adatokhoz képest 420 910 főről 1921-re 378 107 főre, 1931-ben pedig 368 646 főre csökkent a területen élő magyarok száma (A. Sajti 2004, 16). A népességcsökkenés okait a kisebbségellenes állami politikában kell keresnünk.

Az ország területén élő nemzetiségek számára a kisebbségi jogokat a békeszerződés és az ország alkotmánya határozta meg. Sándor király 1919. januári rendeletével megváltoztatta a közigazgatási beosztásokat, melyek következtében Bácska, Bánát és Baranya Vajdaság néven önálló tartománnyá



vált. Hosszú vitát követően 1919-ben írták alá a Saint-Germain-i szerződést, mely biztosította a kisebbségek számára az anyanyelvi oktatást és a költségvetésből az oktatási és vallási célokra fordítható összegeket. Ugyanezen év december 5-én fogadta el az SZHSZ Királyság azt a kisebbségvédelmi szerződést is, mely a korábbiakon túl tartalmazta az optálási jogot<sup>1</sup> is. E jog miatt 1922. július 26-ig a magyaroknak megtiltották a politikai, kulturális szervezetek alapítását és a választójog gyakorlását. Az 1921-ben elfogadott Vid-napi alkotmány beemelte a kisebbségvédelmi szerződés megfelelő szakaszait. A jogi háttér tehát megvolt, azonban az ország vezetésében hiányzott a politikai akarat ennek megvalósítására, helyette kétféle módszert szorgalmaztak: a kisebbségek olvadjanak be a szerbségbe vagy pedig hagyják el az országot. A magyarság ellehetetlenítésére számos eljárást alkalmaztak. Az egyik megoldást a hűségesküit megtagadók elbocsátása és a magyar oldalra való áttétele jelentette (44 903 magyar hagyta el a királyságot) (A. Sajti 1997). A másik módszer a névelemzés volt, amikor a szlávos vagy németes hangzású neveket viselőket nem minősítették magyarnak. További eszköz volt a földreform során a magyar kisebbség hátrányának növelése. Végezetül pedig a magyar iskolarendszer összezsugorítása érdekében kifejtett tevékenységek. 1918 és 1924 között összesen 44 903 fő hagyta el korábbi otthonát és települt át Magyarországra (Thirring 1938, 390).

A délszláv államban létrehozott politika pártok mindegyike erősen kötődött valamely etnikumhoz, így a Vajdaságban is kisebbségi alapon szerveződő pártok jöttek létre (Jugoszláviai Német Párt, Jugoszláviai Magyar Párt, Sokác-Bunjevác Párt). E pártok legfőbb feladatuknak a kisebbségi ügyek állammal szembeni képviselését tartották.

A magyarság politikai és kulturális centrumának Nagybecskerek, Szabadka, Zombor és Zenta számított (A. Sajti 2004, 34). 1921. január 17-én a szabadkai Hírlap vetette fel először egy magyar politikai párt megalakításának az ötletét. A magyarországi kormány az államellenes megbélyegzés miatt titkos csatornákon tartotta a kapcsolatot a délvidékiekkel és civil szervezeteket alapított, hogy támogassa őket és politikai tanácsadással szolgáljon számukra. A Magyar Párt megalapítására 1922. szeptember 17-én, Zentán került sor, mintegy háromezer küldött részvételével (A. Sajti 2004, 43). E szervezet az állampolgársági hűség és a királyság alkotmányos kereteinek hangsúlyozása mellett a kisebbségvédelmi törvény betartását határozta meg legfőbb céljául.

<sup>1</sup> Optálási jog: az egyén szabadon dönthetett, hogy felveszi-e az új állampolgárságot vagy megtartja a régijt.

Az idő rövidsége, valamint a névjegyzék hiányosságai miatt a párt az 1923. március 18-ára kitűzött választáson nem indult, hanem csak két évvel később mérette meg magát. Az 1925. február 8-i választások alkalmával már önálló jelölteket állított az újvidéki, a zombori és a nagybecskereki körzetekben, azonban egyik helyen sem szerzett mandátumot (a névjegyzék továbbra is hiányos volt; a 65 ezer magyar polgár közül 20–25 ezren éltek csak szavazati jogukkal). Az 1927. január 23-i tartományi választásokon sikerült először mandátumhoz jutnia a Magyar Pártnak, majd a szeptember 11-i parlamenti szavazás után két személyt küldtek a törvényhozásba a radikális párttal kötött megállapodás szerint (az alku értelmében 1928-ban harmadik helyüket is megkapták). Az ország belső feszültségei nyomán 1929-ben bevezetett királyi diktatúra ellehetetlenítette a további magyar törekvéseket, és az ország letért a parlamentáris demokrácia útjáról. Fontos megjegyezni, hogy a Magyar Párt működése alatt folyamatos vita tárgyát képezte, hogy a szervezet önállóan mérethesse-e meg magát vagy a többi kisebbséggel együttműködve, illetve az országos szerb pártokkal kötött megállapodások segítségével.

Az ország megalapításakor létrehozták az önálló Vajdaság tartományt, azonban 1922-ben a közigazgatási reform keretében a korábbi nyolc tartomány helyén 33 körzetet állítottak fel. Vajdaságot a Tisza vonala mentén osztották ketté: a nyugati részen az ún. Bácska és Bánát körzetet hozták létre Újvidék székhellyel, míg a keletre eső területen a belgrádi székhelyű Belgrád körzet került kialakításra. A királydiktatúra 1929-ben a területi beosztáson ismét változtatott és az országot kilenc bánásra tagolták. Az 1919-es Vajdaság területén szervezték meg a Dunai bánágot, mely kiegészült az észak-szerbiai területekkel, így biztosítva a szerb többséget. 1929-ben a több mint kétmillió lélekszámú Dunai Bánágban a szerb-horvátok aránya 56,9%-ra emelkedett (1 119 179 fő), a magyarok 18,3%-ot (385 526 fő), a németek 16,3%-ot (344 136 fő) tettek ki. Az 1931-ben kiadott oktrojált alkotmány megtiltotta a faji, vallási alapú pártok, egyesületek létrehozását, így a vajdasági magyarság politikai helyzete továbbra is kedvezőtlen maradt, és az állami ellehetetlenítés tovább folytatódott.

A délszláv királyság régióit két csoportra tudjuk osztani. Fejlettebb régióknak – közép-európai – az Osztrák–Magyar Monarchia korábbi területei számítottak: Szlovénia, Horvátország, Dalmácia és Vajdaság (Bosznia nem, mivel a rövid osztrák fennhatóság nem volt elegendő a gazdasági szerkezet átalakítására); míg a fejletlenebb térséget – a balkáni területeket – Ó-szerbia, Montenegró, Macedónia és Bosznia-Hercegovina (Gulyás 2009a). A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot vezető szerb politikai elit Szerbia gazdasági rekonstrukciójának fő terheit Vajdaságra kívánta hárítani, másrészt pedig meg

akarta szüntetni az itt élő németek és magyarok gazdasági dominanciáját az ipar, a pénzügyek és a mezőgazdaság terén (Gulyás 2007, 120). A szerbiai vállalkozók 70%-kal alacsonyabb adót fizettek náluk, és speciális adókat is kivetettek a Vajdaság területén élőkre (pl. házadó) (Szügyi 2016). A vajdasági ipari vállalatok jelentős részét leköltöztették Belgrádba és Ó-Szerbiába (Berend T.–Ránki 1976). Mindezzel azt szerették volna elérni, hogy a fejlett tagköztársaságok és Vajdaság Autonóm Tartomány társadalmi termékének egy részét a fejletlen tagállamok, illetve Koszovó és Metóhia felzárkóztatására fordítsák (Szügyi 2015). A magyar tulajdonosi háttérrel bíró pénzügyi intézetek csődbe jutottak vagy szláv kézre kerültek. A magyarság földjeit elvették, majd a felosztott földeket másoknak adták, illetve a kiosztott földek jelentős részére önkénteseket (dobrovoljac) telepítettek (6 175 és 6 912 közötti családról található adat a forrásokban).

Az elszakadás időszakában a Vajdaság Nemzeti Igazgatóság 1919-es rendelete értelmében a gyermekeket anyanyelvükön kellett oktatni (A. Sajti 2004, 121). A vajdasági kisebbségi iskolarendszer felszámolásának kísérlete 1920–1921-ben kezdődött meg. A kormány eszköztára igen változatos volt: az oktatás állami kézbe vételével, az iskolák tanítási nyelvének meghatározásával, a kisebbségi osztályok indításához szükséges gyermeklétszám meghatározásával (1920-tól 60 fő, 1925-től 30 fő szükséges), a tanítók és tanárok elbocsátásával, valamint a névelemzés bevezetésével kívánták szabályozni a beiratkozók számát (Bíró 2010, 280–281). Az 1929-es változás értelmében a szükséges létszám még osztályösszevonással sem lett meg, így az adott kisebbségi tanulók szerb-horvát nyelven voltak kötelesek tanulni. A névelemzés bevezetésével 1920-tól a gyermeket a szülők és nagyszülők neve alapján írták be az iskolába, majd 1922-től az apa nemzetisége vált meghatározóvá. A középiskolai törvények nem tették lehetővé a nemzetiségek nyelvén történő oktatást, a fennmaradásuk az oktatási kormányzattól függött, ugyanis eseti megoldásként nyithattak párhuzamos magyar osztályokat. Az 1930-as években mindössze egy nyolcosztályos magyar tannyelvű gimnázium működött Szabadkán és egy nem teljes, négyosztályos magyar gimnáziumi tagozat Zentán (A. Sajti 2004, 134). A tanítóképzés területén is az ellehetlenítést szorgalmazták, ugyanis 1919-ben felszámolták a szabadkai magyar tanítóképzést, és csak 1932-ben került megszervezésre a belgrádi magyar tanítóképző (A. Sajti 2004, 129). A magyar tannyelvű iskolarendszer felszámolásának az volt a célja, hogy a magyarságot megfosszák értelmiségi kondíciójától és szellemi vezető erejétől.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban három nagy vallásközösségét tudunk megkülönböztetni. Az ortodoxok részaránya 46,67%-ot jelentett, a

római katolikusok aránya 39,29%-ot tett ki, míg a muszlimoké 11,22%-ot, a protestánsok (református, evangélikus) 1,91%-nyi hívőt számláltak (A. Sajti 2004, 143). A magyarság három egyházhoz tartozott, a katolikushoz, az evangélikushoz és a reformátushoz. A katolikus egyház szervezetét a délszláv állam kormánya önállóan nem módosíthatta, viszont 1922-ben a Vatikánnal megegyeztek, hogy az egyházi adminisztrációt a módosított határoknak megfelelően átalakítják. A két önálló püspökség (bácskai és bánáti) felállítását a Szentszék megvétózta, azonban létrejött a szabadkai és a nagybecskereki apostoli adminisztráció. Az ellentétek feloldását a Vatikánnal kötendő konkordátumban látták, melyet azonban a szerb ortodox egyház és a közvélemény negatív véleménye miatt nem ratifikáltak. Az apostoli kormányzók közvetlenül a Vatikán alá tartoztak és püspöki feladatokat láthattak el. A katolikus papok oktatása ezután Horvátországba, Zágrábra került (Bíró 2010, 78). A bácskai evangélikus egyházmegyéből 33, a bánágiból 15, a horvát-szlavón területről 15 gyülekezet került át Jugoszláviába, összesen 11 esperesség (A. Sajti 2004, 147). 1926-ban megkapták az engedélyt, hogy saját alkotmányozó zsinatot tartsanak. Ez azonban sikertelennek bizonyult, ezután a magyar evangélikusok az azonos nemzetiségű reformátusokkal kívántak közös egyházszervezetet alapítani. Erre azonban nem került sor, mivel létrehozták saját református egyházmegyéjüket az esperessel az élén (A. Sajti 2004, 147).

### *A második világháború időszaka*

Az 1930-as években a délszláv állam és a hitleri Németország nagyon jó gazdasági kapcsolatokat alakított ki, melynek következtében 1941-ig a háború elkerülte a balkáni országot. Azonban 1941. március 27-ére virradó éjjel a jugoszláv hadsereg katonai puccsot hajtott végre: Pál régent és a miniszterelnököt száműzetésbe kényszerítették, a kiskorú Pétert királlyá nyilvánították, és Dušan Simović tábornokot nevezték ki kormányfővé (Diószegi 1999, 88). Hitler ezután parancsot adott az ország elfoglalására, melyhez Olaszország, Magyarország és Bulgária is csatlakozott. Április 6-án 5 óra 15 perckor Belgrádot német gépek kezdték el bombázni, mellyel megkezdődött Jugoszlávia lerohanása (A. Sajti 1987, 11). A magyar hadsereg április 11-én lépte át a határt és nyomult dél felé. Az egykori délszláv királyság területén később három bábálmot hoztak létre (Szerbia, Montenegró, Független Horvát Állam). A revíziós politika értelmében Magyarország visszakapta a Muravidéket, a Muraközt és Vajdaság egy részét (Bácskát és a Baranyai háromszöget, Bánág Szerbia része lett német katonai igazgatás alatt és nem csatolták Magyarországhoz).

A magyar adatok szerint a Délvidékről visszacsatolt 11 475 km<sup>2</sup>-en 1,1 millió lakos élt (A. Sajti 1987, 16).

A magyarországi hadsereg bevonulása után 1941. április 11-én Werth Henrik vezérkari főnök a visszafoglalt területeken – Muraköz kivételével – bevezette az ún. szükségszerű katonai közigazgatást (a rendszeres katonai közigazgatás április 17-e után épült ki, a jugoszláv kapitulációt követően). A bevonuló csapatok parancsot kaptak, hogy minden bevándorlót (1918. október 31-e után települt le) és telepest (dobrovoljac) ki kell utasítani az elfoglalt területről. A kiutasítottak, elfogottak hasonló sorsra számíthattak: kezdetben áttelepítették őket a határon Szerbiába, illetve a Duna mentén felállított ideiglenes gyűjtőtáborokba kerültek, vagy internáló táborokba viték őket. A kitelepítettek számát a szerbiai Menekültügyi Bizottság 56 ezerre becsülte, a magyar külügyi apparátus 35 ezerre, A. Sajti Enikő 24 ezerre teszi a számukat (Gulyás 2007, 124). A helyükre magyarokat telepítettek be az alábbi megoszlásban: 13 200 bukovinai székelyt, 2 325 vitézi családot, 131 csángót és 46 a harcokban elesett magyar katona családját (A. Sajti 1984). 1941. augusztus 16-án a katonait felváltotta a polgári közigazgatás, ezzel megszűnt a katonai büntetőbíráskodás is. Bácskát egyesítették a magyarországi megyékkel, újjászervezték az oktatásügyet, új egyesületeket és lapokat hoztak létre.

1941 második felében a Jugoszláv Kommunista Párt Tartományi Bizottsága a megszállókkal szembeni ellenállás fokozását tűzte ki célul, melynek következtében aktivizmusuk megnőtt, egyre több szabotázs és fegyveres akciót hajtottak végre. Az akciókra válaszul statáriális bíráskodást rendeltek el, a rendőrség hajszát indított a délvidéki kommunisták ellen. A rögtönítélő bíróságok azonban nem szegték kedvüket az ellenállóknak. Bácska egyetlen partizánosztaga az 58 főt számláló sajkási partizáncsoport volt, mely decemberben Csúrog és Mozsár környékén tűzharcba keveredett a magyar karhatalommal. Az információgyűjtés eredményeként 1942 januárjára egyre közelebb kerültek a tartózkodásuk helyszínéhez, azonban a rajtaütés nem sikerült. Ezután egy razzia megtartását tervezték, ami az ún. „hideg napok” néven vonult be a magyar–szerb történelembe, és tisztogatási akciókra került sor a magyar hadsereg részéről. Az 1942 januárjában megtartott razzia során a kijelölt körzetet lezárták és statáriumot hirdettek ki. 1942. január 4. és 8. között Zsablyán 653, Csúrogon 869, Óbecsén 168, Temerinben 47; január 9. és 14. között Mozsoron 195, Tündéresen 32, Dunagárdonyban 74; január 21–23-án Újvidéken 879; összesen tehát 3 309 embert végeztek ki a magyar karhatalmi alakulatok (Gulyás 2007, 126). Bánátban január 9-én Oroszlámoson 30 főt, Mokrinban 50-et, Kikindán 70 főt végeztek ki (A. Sajti 1987,

153). A vezérkar 110 főre becsülte a partizánok létszámát, a valóságban negyvenen voltak (A. Sajti 1987, 153). A január 30-ig tartó vérontástól a magyar kormányzat elhatárolódott és részben a közreműködőket felelősségre vonta, ezután pedig a lojalitás megszerzése érdekében kevésbé kemény kézzel lépett fel a magyar állam.

1944. október végén a Vajdaság jelentős része felszabadult és a jugoszláv partizánok egyre inkább előrenyomultak északi irányba. A visszafoglalt területeken (Bácska, Bánát és Baranya) a partizánok 1944. október 22-én bevezették a katonai igazgatást és hozzákezdtek az általuk árulónak és kollaboránsnak titulált ellenfeleik fizikai megsemmisítéséhez. A bosszúhadjárat elsődleges célcsoportját a németek és a magyarok jelentették. 1944. október 18-án megkezdték a német és a magyar lakosság munkatáborokba gyűjtését és kitelepítését. Megtiltották számukra a mozgásszabadságot, anyanyelvük használatát a nyilvános érintkezésekben és kisajátították a németek vagyonát. 1944 végére a vajdasági táborokban 140 ezer német kitelepített dolgozott és tízezen a táborokon kívül, a magyar lakosságra vonatkozóan nem található hiteles forrás (A. Sajti 1987, 248). Az etnikai tisztogatás áldozatainak számát kétszázezerre becsülik (Bebler 1992), a magyar áldozatok számát pedig negyvenezer főre teszik (Matuska 1993). Matuska Márton kísérletet tett az áldozatok névsorának összeállítására (Matuska 2015), valamint egy magyar–szerb történész vegyes bizottság is évek óta dolgozik az áldozatok számbavételezésén (Pannonrtv.com 2016). 1944. december 1-jétől változás állt be a magyar kisebbséggel kapcsolatos politikában, megszüntették a kitelepítésüket a munkatáborokba.

A. Sajti Enikő felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar közigazgatási kar jóval nagyobb mértékben menekült el az 1944-es impériumváltás elől, és több magyart utasítottak ki, mint 1918-ban. Az első hullám a katonai visszavonulással párhuzamosan 1944 októberében és novemberében hagyta el az országot. 1945 tavaszán pedig megindult a magyarok kiutasítása. 1945 áprilisában Kelebiánál ötezer magyart dobtak át a határon, majd április 25-én további tízezer magyart és csángót. A Magyarországra „átköltözött” személyek összeírását 1945 őszén kísérelték meg, 104 403 személyt számoltak össze (Jugoszláviából 28 403 fő); 1946 végére összesen 267 340 személy számított menekültnek, akik közül Jugoszláviából 84 800-an érkeztek – a kiutasítottak 80,8%-a 1941 előtt is a Délvidéken élt (A. Sajti 2004, 347).

A második világháború alatt és után is a térség országai a ki- és betelepítés eszközt igen gyakran használták arra, hogy a politikai és nemzeti határok megegyezzenek. A jugoszlávok körében is felmerültek kitelepítésre vonatkozó javaslatok. A totális kiutasítástól a lakosságcseréig terjedő elképzelések

folyamatosan napvilágot láttak és levélváltásos megállapodások merültek fel a háromszázézes magyarság kicseréléséről a feleannyit kitevő magyarországi szlávokért, vagy a negyvenezer főre tehető önkéntes lakosságcseréről. Végül a kormányok elálltak a megvalósítástól, mivel azt a szovjetek sem támogatták, de 1946 végéig folytak a tárgyalássorozatok. A katonai igazgatást 1945. február 15-én váltotta fel a népfelszabadító bizottságok munkája.

### *A szövetségi jugoszláv állam időszaka*

A második Jugoszlávia születése után 1946. január 31-én hirdették ki a föderatív állam alkotmányát, melyben az országot hat tagköztársaságra (Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Macedónia) osztották fel, továbbá Szerbián belül kialakításra került két autonóm egység (Koszovó-Metóhiai Autonóm Körzet és a Vajdasági Autonóm Tartomány). A hatalomra kerülő kommunisták azonban világossá tették, hogy a vajdaságiaknak helyesen kell felfogniuk ezt az önrendelkezési jogot; tartózkodniuk kell mindenféle szeparatizmustól (Žarko 1975, 203). A speciális státusz biztosítását a kommunista vezetés azzal indokolta, hogy a két területnek eltérő volt a történelmi múltja (Juhász 2010), valamint a magas arányú vegyes lakosság is indokolta a létrehozatalát (Rehák 1988, 133). Mikként Korhecz Tamás megjegyzi, Szerbia autonóm tartományai a szövetségi államszervezet konstitutív részeiként fungáltak, törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatási jogköreik is majdnem mindenben azonosak voltak a hat tagköztársaságéival, sőt ekkor a Vajdaságnak önállóan szervezett igazságügyi felépítménye is volt, amelynek csúcán a Vajdasági Legfelsőbb Bíróság és a Vajdasági Alkotmánybíróság helyezkedett el (Korhecz 2008). A törvényhozói feladatot az autonóm tartományi tanácsok látták el, melyek háromkamarás parlament eredményeként jöttek létre: társult munka tanácsa, községek tanácsa, társadalmi-politikai tanács (Toldi 1995, 135).

A vajdasági magyarság lélekszáma a szocialista időszakban további csökkenést mutat. „1948-ban az első hivatalos jugoszláv népszámlálási adatok szerint az országban 496 492 magyar élt (3,2 %). Ebből 428 750-en Vajdaság területén (a Vajdaság összlakosságának 26%-a), egy tömbben a Tisza jobb partján, illetve nagy számban Észak-Bácskában” (Hornyák 2009). 1991-ben viszont a magyarok száma már csak 339 491 fő (16,9%) volt. A népességfogyás hátterében a vajdasági magyarság körében mindig is jelentkező alacsony születésszámokat találjuk és a külföldi munkavállalás népszerűségét, melyet az ország vezetése is támogatott, hogy a munkaerő-feleslegtől „megszabaduljon” (Mirnics 1993). További okot jelent a gyors asszimiláció a vegyes ház-

ságok növekedésével (Mirnics 1998). Az arányeltolódás magyarázatát pedig a szlávok nagyarányú betelepítése jelenti, akik közül 1953–1971 között kb. félmillióan költöztek át az északi tartomány területére (Kocsis 1993).

A jugoszláv alkotmányosság a decentralizáció irányába mozdult el, a fejlődés eredményeként a szövetségi alaptörvények átültetésre kerültek a tartományok alkotmányaiba is, így 1974-től az ún. konföderatív föderalizmus győzedelmeskedett (Polonyi–A. Sajti 2000, 298), aminek következtében Vajdaság is kvázi köztársasági jogállást élvezett. A titói relatív előnyök taktikája és a nemzetiségi kulcs alkalmazása következtében a magyarok köréből is kikerültek fontos politikai vagy közigazgatási funkciót betöltő személyek, azonban hátrányos helyzetet jelentett mindvégig a gazdasági szférában történő háttérbe szorulásuk, illetve ezt erősített az is, hogy az anyanyelvű oktatás megszervezése nem ment mindig zökkenőmentesen.

Az államosítás során az ipari üzemek felének tulajdonjogát állami kézbe vették. A háború után a fejlett vajdasági területnek azzal is számolnia kellett, hogy gyáraikat leszerelték és a déli országrészekbe költöztették felzárkóztatási célzattal. A másik fejlesztési megoldásnak szintén a vajdaságiak voltak az elszenvető alanyai, ugyanis a GDP 2%-át kötelesek voltak befizetni a szövetségi alapba (Arday 2002). 1948-tól a szovjetekkel való szakítás után a kommunista vezetésnek új legitimációs alapot kellett kidolgoznia, melynek külső és belső megnyilvánulási formáit alakították ki. A külső legitimáció esetében az el nem kötelezettek mozgalmával Jugoszláviát a nemzetközi politikában sikerült ismét felemelni, és az egész föderációban a jólétet növelni (többnyire nyugati kölcsönökből). A belső legitimációt az öngazgatási modell bevezetése jelentette, mely szerint a szocialista fejlődés során az állam elhal – a katonai funkciók kivételével. E modell alkalmazására először a gazdaságban került sor (Gulyás 2009b). A gazdaságban megmutatkozó regionális különbségek a szövetségi államban továbbéltek, és azokat az évek folyamán sem sikerült mérsékelni, hanem a fejlettebb részek (Horvátország, Szlovénia és Vajdaság) finanszírozták az elmaradottabb területeket, ami Tito halála után súlyos problémákhoz vezetett.

1945 augusztusában törvényt hoztak a földreformról, a vajdasági magyar parasztság a kiosztott földek 10%-át kapta (Gulyás 2007, 137). Több mint 18 000 magyar család jutott így földterületekhez (Hornyák 2009). A földek további 35%-át a telepes családok – főként szerbek – kapták meg, akik a szegényebb déli területekről költöztek át. A meginduló kollektivizálás a vajdasági földek mintegy harmadát érintette. „Az 1950-es évektől új ipari létesítményeket alapítottak átalakítva a Vajdaság és azon belül a magyarlakta területek gazdasági szerkezetét is, aminek következtében jelentősen megváltozott a magyar népes-



ség társadalmi struktúrája is. Miközben a háború előtt a magyarság kétharmada falun élt, 11%-a volt ipari munkás, 11%-a pedig iparos és kiskereskedő, a háború után rohamosan csökkent a mezőgazdaságban dolgozók száma” (Hornyák 2009). A mezőgazdaságból élők részaránya 1951-ben a teljes népesség 70%-át jelentette, amely 1981-re drasztikusan lecsökkent 20%-ra, ahol a magyarok többsége önállóan gazdálkodó paraszt volt.

1945 augusztusában a kommunisták kiadták a kisebbségi iskolatörvényt, melynek eredményeként a 15 szerb gimnázium mellett már három magyar tannyelvű és négy ún. nem teljes magyar gimnázium működött; a 2 555 általános iskolai tagozat közül 573 volt magyar tannyelvű. A nagyfokú tanárhiányt enyhítette az Újvidéki Egyetem indulása 1954-ben, illetve az ott 1959-ben megszervezett magyar tanszék, ahol középiskolai magyartanárok képzése is folyt. 1969-ben az Újvidéki Egyetemen felállították a Hungarológiai Intézetet (Hornyák 2009). A magyar kultúra elismerését és támogatását jelentette, hogy 1945 őszén Szabadkán megalakult a Magyar Népszínház, amely az Újvidéki Színház megalakításáig, 1973 közepéig, a Vajdaság egyetlen állandó magyar színháza volt. 1978-ban pedig útjára indult a magyarlakta településeket felkereső Tanyaszínház (Czerina 2009, 9).

### *Jugoszlávia felbomlásától a demokratikus rendszerváltásig*

Josip Broz Tito halála után 1980-tól kezdődően a jugoszláv politikusok a szövetség megreformálásán és megmentésén fáradoztak, azonban az évtized második felében egyre nagyobb hangsúlyt kapott a szerb nacionalizmus. Slobodan Milošević felemelkedésével a nacionalizmus eszköztára került elő, mellyel az addigi államjogi hagyományok visszabontását valósította meg. Ennek nyomán hívta életre az „alulról szerveződő” antibürokratikus forradalmat, mellyel Szerbia politikai-hatalmi centralizálását valósította meg. Az 1988. október 5-én induló tüntetéssorozat joghurtforradalom néven vonult be a szerbiai politikatörténetbe, amikor 15–20 ezer szerb tüntető lemondásra kényszerítette a Belgrádnak ellentmondó vajdasági vezetőket (Kisimre 1991). A megmozduláson olyan új jelszavak jelentkeztek, mint „Vajdaság=Szerbia”, „Koszovó=Szerbia” (Silbert–Little 1996, 75). 1989 tavaszán pedig a szövetségi és a tartományi parlament is jóváhagyta Milošević alkotmányreformját, mellyel gyakorlatilag felszámolták a tartományi autonómiát, a hatásköröket a központi intézményekre ruházták át és a megmaradó tartományi szervek látszatintézményként funkcionáltak (Pándi 1991, 305).

A jugoszláv örökségért folytatott háború idején a Jugoszláv Néphadseregben a magyarság jóval népességarányán felül került behívásra, így elérte a

10%-ot is a magyar nemzetiségűek aránya. Mivel a közösség nem értett egyet a háború céljával, ezért már 1991 nyarán tiltakozásokra került sor Topolyán és Szabadkán. A hadköteles magyar férfiak közül mintegy negyvenezen elhagyták a tartományt, többségük Magyarországon próbált boldogulni. A másik hullámot a magyarság körében megugró anyaországi intézményekbe történő beiskolázás jelentette, aminek következtében a külföldön tanulóknak csak töredéke tért vissza a háború után.

1999-ben a koszovói válság nyomán alkalmazott NATO-bombázások a vajdasági infrastruktúrában óriási károkat okoztak. Elpusztult hat híd (Újvidéken három, továbbá Gombos, Palánka és Beska hídja), két olajfinomító (Újvidék, Pancsova), számos üzemanyagraktár és gyár, komoly károk keletkeztek a közlekedési hálózatban, továbbá találat érte a szabadkai radarállomást és a Vajdaságba telepített hadiüzemek többségét. A vajdasági magyarság politikai elitje az anyaország segítségét kérte, hogy védett zónává nyilvánítsák lakóterületüket. Magyarország külügyminisztere elvi támogatásáról biztosította Kasza Józsefet, azonban a NATO vezetése szerint taktikai okokból ez nem volt kivitelezhető (Gulyás 2004, 147).

### *Politikai jogok és magyar pártok, autonómiatervek*

A szocialista időszakban – egy 1959-es párthatározatra történő hivatkozás nyomán – a vajdasági magyarságnak nem volt megfelelő érdekvédelme, ugyanis szervezeteiket elsorvasztották, a nemzetiségi önszerveződés lehetőségeit pedig erősen korlátozták. Az öngazgatási szocializmusban minden polgár egyenrangúságát hirdették, ezért a nemzetiségek jogainak érvényesítésére megvolt a lehetőség. Egy további félelmet jelentett a szerb politikai elitben, hogy az önálló szervezetek létrehozása gettósodáshoz vezetne (Rehák 1967). Változást a jugoszláv politikai élet pluralizálódási lehetősége biztosított, amikor 1990. március 31-én Doroszlón megalakult Ágoston András vezetésével a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége (VMDK). A szervezet célja a vajdasági magyarság kollektív érdekeinek képviselése és a nemzetiségi egyenjogúság megteremtése volt. Az 1992-ben megjelent Magyar Autonómia című tervezet egy háromlépcsős modellt tartalmazott. Az első lépcsőt a perszonális autonómia, a második lépcsőt az észak-vajdasági magyar többségű területek (Szabadka, Magyarakaniza és Zenta) területi kisebbségi autonómiájának megszervezése jelentette, míg a harmadik elemet a szórványtelepülések helyi szintű autonómiája (Ágoston 1994). A személyi autonómia tekintetében egy választói névjegyzék alapján szerveződő, saját költségvetéssel rendelkező önkormányzatban gondolkodtak, mely felölelte az oktatást, a művelődést,

a tájékoztatást, az anyanyelvi jogokat és a nemzeti szimbólumokat (Győri Szabó 2006, 325). A Magyar Autonóm Körzetet az egymással szomszédos magyar többségű területek társulása alkotná, míg a helyi szintű autonómiát a szóránymagyarság hozná létre (Győri Szabó 2006, 326). A VMDK számára a továbbiakban az autonómia kérdése jelentette a prioritást és ettől tette függővé más pártokkal való együttműködését. 1993 januárjában a magyar származású parlamenti és önkormányzati képviselők hitet is tettek az autonómia megvalósítása mellett, amikor összehívták a Kisebbségi Parlamentet.

A frissen alapított párt az 1990. december 9-i választásokon kilenc mandátumot szerzett, és képviselői a belgrádi parlamentben politizálhattak tovább a vajdasági magyarság háromnegyedének–négyötödének támogatásával (Gulyás 2007, 144). Az 1990 és 1993 között megrendezett választásokon a párt sikeresen megszerezte a magyarok szavazatait, azonban a szerbiai politikai környezet alkalmatlan volt az érzékeny autonómia témájával foglalkozni, így a követelések nem találtak támogatóra Belgrádban. A VMDK-n belül szintén kiéleződött ebben az időszakban a vezetők versengése, ami fokozatosan polarizálta a pártot, mígnem szakításhoz vezetett. A belső ellenzék 1994-ben új szervezatként létrehozta a Vajdasági Magyar Szövetséget (VMSZ), mely 1995-ben párttá alakult. Ezzel megindul a magyarság körében máig tapasztalt nagyfokú politikai polarizáció. A magyar szavazatok többségét ezután a VMSZ szerezte meg, ez a párt küldött képviselőket a belgrádi parlamentbe, valamint a tartományi és önkormányzati képviselők között is a VMSZ dominált. A VMSZ 1996-ban fogadta el saját autonómiakoncepcióját, mely szintén a magyarság személyi, területi és helyi autonómiájának három pillérét hangsúlyozta, majd 1998-ra kidolgozták a Vajdaság önkormányzatának koncepcióját, továbbá megalapították a vajdasági nemzetiségeket képviselő Kisebbségi Tanácsot, amely a vajdasági kormány tanácsadó szerve lett (Győri Szabó 2007, 326).

1995-re a VMDK is korszerűsítette autonómiatervét, és a személyi autonómiára helyezte a hangsúlyt, de az 1996. évi választásokon rosszul szerepelt, aminek következtében visszatértek eredeti elképzeléseikhez és leváltották a párt elnökségét is. Ágoston András – a VMDK korábbi elnökét – 1997-ben kizárták, ezért létrehozott egy újabb magyar kisebbségi pártot, a Vajdasági Magyar Demokrata Pártot (VMDP), mely továbbítte a perszonális autonómia követelését, a kisebbség számarányának megfelelő képviselet és a kettős állampolgárság biztosításának gondolatát (Ördög 2014).

A Szerbiában élő magyarság csalódottságát jelzi, hogy az 1990-es évek közepétől további szervezetek alakultak a magyarság képviselete érdekében. 1995-ben jött létre a Vajdasági Magyar Polgári Mozgalom, mely néhány száz fős

tagsággal rendelkezett és nem a VMDK-ból szakadt ki. 1997-ben a VMDK-ból kiábrándultak egy másik csoportja hozta létre a tiszavirág-életű Vajdasági Magyar Kereszténydemokrata Mozgalmat (VMKDM), míg a VMSZ-szel szakítók létrehozták a szintén később eltűnt Kereszténydemokrata Tömörülést (KDT). Mint látható 1997-re a vajdasági magyar pártrendszer fragmentáltsága magas, de számottevő szavazóbázissal csak a VMSZ rendelkezik.

1998-ban Magyarország kormányának kezdeményezésére a vajdasági magyar pártok egy közös autonómiajavaslaton kezdtek el dolgozni. 1999-ben megszületett a VMSZ, a VMDK és a VMDP Megállapodás a Vajdaság és a vajdasági nemzeti közösségek önkormányzatának politikai és jogi kereteiről címet viselő közös tervezet (Győri Szabó 2007, 328). A koncepció megtartotta a korábbi hármas pillérrendszert: a személyi autonómiát a választott nemzeti tanáccsal, az etnikai alapú magyar területi önkormányzatot és Vajdaság regionális területi autonómiájának a helyreállítását. A személyi autonómia alapintézményei a nemzeti tanácsok lennének, melyek tartalmilag a kulturális autonómia hatáskörével rendelkeznének. A magyar területi önkormányzatot kilenc észak-bácskai járás és néhány szomszédos település alkotná Szabadka székhellyel, saját képviselő-testülettel és végrehajtó szervvel. Vajdaság Autonóm Tartomány regionális autonómiájának visszaállítása a korábbi jogosítványok és hatáskörök visszaszerzését jelentené.

A magyar személyi autonómia terve a gyakorlatban is megvalósulni látszott, ugyanis a tervezetet kidolgozó három magyar párt (VMSZ, VMDK, VMDP) és a Vajdasági Magyar Polgári Mozgalom megalakította az Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanácsot (IMNT) 1999. augusztus 20-án Szabadkán. Tagjai voltak a magyar pártok szövetségi, köztársasági és tartományi parlamenti képviselői, továbbá a magyar helyi önkormányzati képviselők 1/5-e a párthovatartozási arányok figyelembevételével. Elnökévé pedig Kasza Józsefet, a VMSZ pártelnökét tették meg. A magyarság átfogó érdekképvételének felállítása szimbolikus volt és jelzésül szolgált a belgrádi vezetés felé. Megfelelő jogi háttér nélkül azonban a gyakorlatban nem ismerték el tevékenységét, tartalommal és feladattal csak a 2000-es rendszerváltoztatás után töltötték meg. A magyar értelmiség a nemzeti tanáccsal kapcsolatos elvárásait rendszeres összejöveteleken is megvitatta (Hódi 2002).

Fontos megjegyezni, hogy az 1990-es években nemcsak a kisebbségi magyar pártok foglalkoztak az autonómia helyreállításának problémájával, hanem több vajdasági szerb párt is – köztük a Vajdasági Szociáldemokrata Liga –, ők azonban elleneztek mindenféle nemzeti jellegű területi autonómiát, ők az egész Vajdaság szintjén gondolkodtak és a tartomány jogainak visszaállításáért küzdöttek (Ördögh 2015).

Az 1990-es évek miloševići gazdaságpolitikája Vajdaság gazdasági hanyatlását eredményezte. Az délszláv háborúk idején az országgal szemben életbe léptetett gazdasági embargók a vajdasági mezőgazdaság tönkretételét eredményezték. A belgrádi vezetés ugyanis a mezőgazdaság kizsákmányolásával, a felvásárlási árak mesterségesen alacsonyan tartásával ellehetetlenítette az agrárnépességet (Gulyás 2007, 147). A mezőgazdasági termékeken túl a kőolajat, a földgázt, a jövedelmet, az adóbevételt is elvették a tartományi szervektől, valamint a területfejlesztési stratégia is recesszióba sodorta a magyar többségű községeket. Ennek eredményeként a 2000-es évek elejére a fejlett ipari technológiák alkalmazása elmaradt, alacsony versenyképesség és átláthatatlan törvényi szabályozás jellemezte a régiót. E negatívumok kihatottak a régió foglalkoztatottjainak arányára is, ugyanis 1991-ben 100 gazdaságilag aktív személyre 108 inaktív személy jutott, 2002-ben pedig már 120 fő (Mirnics 2008, 162).

### *Vajdaság története 2000-től napjainkig*

A 2000-ben bekövetkező szerbiai demokratizálódást a magyar kisebbségi pártok közül egyedül a VMSZ tudta kamatoztatni, ugyanis a Szerbiai Demokratikus Ellenzék választási koalíciójában való részvétele nyomán sikerült hat mandátumhoz jutnia a köztársasági parlamentben, míg a VMDK és a VM DP nem indított listát a választáson.

Az 1999-ben megfogalmazott autonómiatervek közül napjainkra két célkitűzést sikerült megvalósítani. A 2002 februárjában elfogadott kisebbségvédelmi törvény elismerte a szerbiai nemzeti kisebbségek személyi autonómiához való jogát (tehát nemcsak Vajdaságban, hanem egész Szerbia területén), így 2002 szeptemberében felállt a Magyar Nemzeti Tanács. Vajdaság regionális területi autonómiájának a helyreállítása is megtörtént a 2002. február 5-i omnibusz-törvény jóváhagyásával, amikor 24 államigazgatási hatáskör került vissza a tartományhoz, azonban a pénzügyi források napjainkig problémát jelentenek (Beretka 2013).

A 2002-től érvényben lévő nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságának védelméről szóló törvény tett említést legkorábban a nemzeti tanácsok felállításáról. A 19. szakasz értelmében a nemzeti kisebbségek önkormányzatra való joguk által hozhatják létre a nemzeti tanácsokat, melyek négy területtel foglalkoznak (nyelvhasználat, oktatás, tömegtájékoztatás és kultúra). A tanács tagjainak létszáma is meghatározásra került, mely szerint legalább 15, de legfeljebb 35 tag vehet részt az egyes tanácsok működésében a nemzeti kisebbség létszámától függően. Fontos előírása a jogszabálynak, hogy a nem-

zeti tanácsok feladatainak ellátásához az államnak kell biztosítania a pénzeszközöket. Mind a 2002-ben elfogadott kisebbségek jogainak védelméről szóló törvény, mind pedig a 2006-ban elfogadott alkotmány előírja, hogy a nemzeti tanácsok hatásköréről és megválasztásáról külön törvény rendelkezik. Ennek elfogadása azonban politikai akarat híján 2009-ig váratott magára.

2002-ben a kisebbségvédelmi törvény következtében megalakultak az első nemzeti tanácsok. Ezek azonban nem válhattak be a kisebbségek reményeit, ugyanis nem született önálló szabályozás a tanácsok megválasztásáról és működéséről, valamint a pénzügyi támogatásukról sem. Az akkori rendelkezések szerint 2002-ben a Szövetségi Kisebbségügyi Minisztérium szabályzata alapján közvetett módon, elektorok útján történt a tanács tagjainak megválasztása. Az államszövetség felbomlása után a 2008-ban felállított Emberi és Kisebbségi Jogok Minisztériumához került a terület, majd 2014-től az Államigazgatási Minisztérium látta el a felügyeletet.

Az MNT megalakításának módjával nem értett egyet minden vajdasági magyar párt, mivel az elektorok között túlnyomó többségben voltak a VMSZ képviselői (Korhecz 2009a). Azok a pártok, amelyek kevesebb képviselővel rendelkeztek, vagy egyáltalán nem volt választott képviselőjük, azt szorgalmazták, hogy az MNT tagjait közvetlen szavazással, csak a magyar választópolgárok névjegyzéke alapján válasszák meg, de erre nem volt lehetőség. Az elektorok azok az általános választásokon – szövetségin, köztársaságin, tartományin vagy helyi önkormányzatin – mandátumot nyert képviselők, akik magyar pártok színeiben indultak.

Végül a Magyar Nemzeti Tanács 2002. október 19-én tartotta első, alakuló ülését, elfogadta a testület alapszabályát és ügyrendjét, megválasztotta elnökét, Józsa Lászlót; a testület végrehajtó szervének, az Intéző Bizottságnak, valamint szakmai bizottságainak a felállítására a Tanács második ülésén, 2002. december 6-án került sor. A jogszabálynak megfelelően elvileg a kulturális autonómia jogával bírtak, a gyakorlatban azonban kevés lehetőségük volt, mivel a központi kormányzat továbbra is a nemzeti tanácsok kizárása által döntött az őket érintő kérdésekről, így csupán látszatintézmények voltak a szerbiai kisebbségi rendszerben.

A 2003-as előrehozott választásokon a VMSZ vezetősége úgy döntött, hogy a Vajdasági Szociáldemokrata Ligával és a Szandzsáki Demokrata Párttal közös listát indítanak, azonban közösen nem tudtak mandátumot szerezni, így a magyarság 1990 óta először képviselő nélkül maradt Belgrádban. A 2007-es választások alkalmával alakult ki először valódi verseny a magyar pártok között, ugyanis a VMSZ mellett elindult a VMDK és a VMDP közös listája Magyar Összefogás Koalíció néven. A választásokon a VMSZ bizonyult

a magyar érdekek legjobb képviselőjének, mivel három képviselőt küldtek a törvényhozásba, míg az első magyar összefogás nem jutott mandátumhoz.

A három magyar párt közös fellépése 2008-ban jött el, amikor Magyar Koalíció néven indítottak listát, ami közel 75 ezer szavazatot hozott számukra, viszont a mandátumelosztás következtében mind a négy képviselői hely a VMSZ-é lett, amit a többi párt nehezményezett, és ismét szakításra került sor közöttük. 2008-ban a Magyar Koalíció ismét kidolgozott egy autonómia-koncepciót, melynek keretében a regionális és perszonális autonómia mellett megjelent a Magyar Körzeti Önkormányzat mint alulról szervezett regionális önkormányzati egység. Az önkormányzat az alábbi községek együttműködését jelentené: Ada, Becse, Csóka, Kishegyes, Magyarkanizsa, Szabadka, Topolya, Törökkanizsa, Zenta (Gábrity Molnár é.n.). Önálló szervezetrendszerét a Képviselő Testület és a Végrehajtó Bizottság jelentené. A javaslat később lekerült a politikai napirendről, részben az etnikai arányok folyamatos változása miatt. 2007-ben új párt jelent meg a vajdasági szintén, ekkor hozták létre a Magyar Polgári Szövetséget (MPSZ), mely a regionalizmus mellett a kisebbségi jogok biztosításáért harcol.

„A 2008. évi választások után az új kormánykoalíció – nem kis külső és belső nyomásra – hajlandónak mutatkozott a nemzeti tanács intézményének rendezésére” (Bíró é.n., 8). A kormányt támogató egyetlen köztársasági törvényhozás szintjén jelenlevő párt, a VMSZ a támogatásért cserébe a szerbiai kormánytól követelte az autonómia-kérdés rendezését. A koncepció ellenállásba ütközött, elsősorban a szerbség és más nemzeti közösségek részéről (Korhecz 2009b). Ennek keretében került napirendre a kisebbségek nemzeti tanácsairól szóló törvény. A tervezet kidolgozásában a többi magyar kisebbségi párt nem vett részt, ezt a későbbiekben sérelmezték is, sőt, 2009. augusztus 28-án a VMSZ parlamenti képviselőit arra szólították fel, hogy nemmel szavazzanak a törvény elfogadásakor, mivel véleményük szerint az új szabályozás nem jelent előrelépést a kisebbségek autonómiaja tekintetében. A viták kiküszöbölése érdekében a VMSZ 2009. szeptember 18-án Zentára hívta tanácskozássra a bejegyzett vajdasági magyar pártokat, szervezeteket, a történelmi egyházak vezetőit és több magyar értelmiségit a jogszabálytervezettel kapcsolatban. Ezen a tanácskozáson azonban nem sikerült az álláspontokat közelíteni (a VMSZ már nem tudott sokat változtatni az elfogadott törvényen, míg a többi magyar szervezet nem mutatott hajlandóságot a megfogalmazott célok elfogadására), így a tanácskozás kudarccal zárult (a VMSZ mellett a Magyar Remény Mozgalom támogatta egyedülként a koncepciót). A többi magyar szervezet sérelmezte az autonómia hatáskörének alacsony voltát és a választási módot, nevezetesen a kisebbségek önbevallásos regisztr-

rációját. Az érvelésük szerint vannak olyanok, akik különböző okok miatt nem vallják meg kisebbségi hovatartozásukat, így a gyakorlatban ők kívül kerülnek az autonómia keretén. Hozzá kell tenni azonban, hogy a kisebbségek nyilvántartása Nyugat-Európában is problémát okoz, így végül a törvény a többi demokratikus országban bevált önbesorolás technikáját választotta.

„A törvényhozási vita során az ellenzék kifogásolta, hogy a kisebbségi tanácsok túlságosan sok hatáskörrel rendelkeznek majd. Ezért mintegy 150 módosító indítványt terjesztettek be, ám ezek közül a kormány csupán tizenötöt fogadott el. Ezzel szemben a »belső« ellenzék azért nem támogatta a törvényt, mert kevesellte a kisebbségi önkormányzatok hatásköreit” (Kitekintő.hu 2009). Végül 2009. augusztus 31-én a belgrádi Népképviselőház elfogadta a nemzeti kisebbségekről szóló törvényt.

A törvény elfogadása után megjelentek a jogszabállyal kapcsolatos kritikák is, elsősorban a magyar pártok körében. A VMSZ-en kívüli vajdasági magyar pártok és szervezetek sorra jelentették meg kifogásukat. Ágoston András, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt (VMDP) elnöke – aki távol maradt a szeptemberi tanácskozástól – két kifogást emelt ki a törvénnyel kapcsolatban. Az egyik a magyar választói névjegyzék összeállítása. A másik a nemzeti tanácsok nyakába ültetett, s a mindenkorai szerb kormány által vezetett ún. kisebbségi tanács, amelyben eddig a szerb miniszterek voltak többségben. A nemzeti tanács tagjainak megválasztásával kapcsolatban sérelmezte a VMDP elnöke az elektori rendszer fennmaradását, mivel véleménye szerint ez nem legitimálja a testület tagjait. Több civil szervezet is kifogást emelt az elfogadott törvénnyel kapcsolatban, e 15 vajdasági magyar szervezet 2009. október 20-án nyílt levelet juttatott el a VMSZ elnökéhez, melyben több szakasz módosítását kérték, és erre javaslatot is kidolgoztak (Vajma.info 2009).

A nemzeti kisebbségeknek négy hónap állt rendelkezésükre, hogy összeállítsák saját kisebbségi névjegyzékeiket, melynek leadási határideje 2010. március 11-e volt. Közvetlen módon csak azok a nemzeti kisebbségek választhatták meg saját nemzeti tanácsaikat, amelyek esetében a választás kiírásának napjáig a nemzeti kisebbség választói külön névjegyzékébe a nemzeti kisebbséghez tartozók 20%-kal csökkentett összlétszámának több mint az 50%-át felvették. A számok tekintetében a legutóbbi népszámlálás adatai voltak iránymutatóak (Kókai 2010, 2). A törvény értelmében listaállító jelölő a nemzeti kisebbség választói külön névjegyzékébe felvett szavazópolgárok csoportja, illetve szervezete, polgárok csoportja, valamint a nemzeti kisebbség politikai szervezete lehet.

Az első kisebbségi nemzeti tanácsi választásokat 2010. június 6-án tartották Szerbiában, összesen 19 kisebbségnek adatott meg a lehetőség, hogy



éljen a kulturális autonómia ezen jogával, vagyis összesen 436 336 kisebbséghez tartozó személynek (Kitekintő.hu 2010). Tizenhat kisebbség közvetlen módon választhatta meg képviselőit,<sup>2</sup> háromnál pedig ún. elektori, vagyis közvetett<sup>3</sup> szavazást kellett alkalmazni. A 16 nemzeti kisebbség 883 szavazóhelyen élhetett a választás jogával 161 városban, összesen 77 listát indítottak a kisebbségek.

A nemzeti tanácsok választásánál 18 esetben eredményes szavazást tartottak, egyedül a Macedón Nemzeti Tanácsot nem sikerült megválasztani a választások napján, mert a Pancsován megtartott elektori közgyűlésen nem jelent meg a törvény által megszabott szükséges létszámú elektor. A Macedón Nemzeti Tanács megválasztása végül csak harmadik próbálkozásra sikerült, az augusztus 29-én szintén Pancsován megtartott elektori közgyűlésen. Ugyancsak bonyodalmat jelentett a Bosnyák Nemzeti Tanács megválasztása, amelynek alakuló ülésén a belső konfliktusok miatt nem volt jelen a tagok kétharmada, és a meghatározott december 6-i határidőig nem ült össze a testület. Ennek nyomán az akkori emberi jogi és kisebbségügyi miniszter új bosnyák nemzeti tanácsi választásokat írt ki 2011. április 11-ére, azonban ennek későbbi működése szintén problémákba ütközött a belső bosnyák elmentékek miatt.

2010-ben alapították meg a Magyar Remény Mozgalmat (MRM), mely elsősorban a fiatalok szavazataira számított. 2012-ben a VMSZ ismét önállóan mérettette meg magát, ami immáron öt mandátumot eredményezett, míg a VMDK és a Magyar Polgári Szövetség más pártokkal közösen a Mindannyian együtt koalícióban indult, de egyikük sem kapott parlamenti helyet. A 2014-es választásokon maradt a párthuzamos indulás, ami a VMSZ-nek hat helyet jelentett, míg a Mindannyin együtt szövetség ismét mandátum nélkül maradt, hiába egészült ki az MRM-mel és a Magyar Egység Pártjával. A VMDK ezen a választáson a Boris Tadić vezette listán szerepelt. E tömörülésekben résztvevő magyar szervezetek egyike sem nyert parlamenti mandátumot. A magyar pártok közötti verseny tehát nem a köztársasági parlamenti választásokon zajlik, nem is a tartományi képviselőházi szavazásokon, hanem a helyi önkormányzatok képviselő-testületeinek és polgármestereinek megválasztásakor.

2014. augusztus 26-án az államigazgatási miniszter asszony október 26-ára írta ki a szerbiai nemzeti kisebbségek nemzeti tanácsainak választását. A

<sup>2</sup> A következő kisebbségek választhattak közvetlen módon: albán, askáli, bosnyák, bunyevác, bolgár, cseh, görög, magyar, egyiptomi, német, roma, ruszin, román, szlovák, ukrán, vlah.

<sup>3</sup> A következő kisebbségek választhattak közvetett módon: szlovén, horvát, macedón.

választás szabályai is változtak a 2014-es módosítások következtében. „Közvetlen választást akkor lehet tartani, ha az adott nemzeti kisebbség 40 százaléka feliratkozott a külön választói névjegyzékre. A számok meghatározásakor a 2011-es népszámlálás adatait veszik figyelembe. Abban az esetben, ha a feliratkozottak száma nem éri el a teljes kisebbségi közösség 40 százalékát, választott elektorok által zajlik a voksolás” (Hirado.hu 2014). Emellett a választások lebonyolításának a feladata is átkerült a kisebbségekkel foglalkozó minisztériumtól a Köztársasági Választási Bizottsághoz.

A Szerbiában nyilvántartott és perszonális autonómiára jogosult 24 kisebbség azonban eltérően állt hozzá a választásokhoz. A goraniak (goranci) újfent kijelentették, hogy nem tartják magukat nemzeti kisebbségnek, mivel az ő hazájuk Szerbia, így nem vonatkozik rájuk a nemzeti kisebbségi meghatározás sem. A 2010-es viszonyokhoz képest négy nemzeti kisebbség (montenegrói, lengyel, orosz, török) szerezte meg a saját önkormányzat alakításának jogát. Mivel az orosz, a török és a lengyel kisebbség nem gyűjtött aláírásokat a külön névjegyzékbe, így ők távol maradtak a választástól (Blic.rs 2014). Tizenhét kisebbség esetében tartottak közvetlen választásokat, míg három közösség esetében (montenegrói, macedón, horvát) elektori rendszerben történt a nemzeti tanács tagjainak megválasztása. A zsidó közösség csakúgy, mint korábban, a települési szövetségét hozta létre a választások alkalmával.

A Köztársasági Választási Bizottság 2014. október 15-én lezárta a kisebbségi listaállítást, a választásokon összesen 82 listát hitelesítettek a területben. Immáron minden kisebbség esetében több lista közül választhattak az érintettek. Legtöbb listát, tízet, a romák állítottak, őket követik a bunyevácok kilenc listával. Legkevesebb két lista állítása a szlovén és a cseh kisebbségnél történt. A magyarok esetében négy lista közül választhattak: Magyar Összefogás, VMDK–Csonka Áron, Másként magyarságunkért–Fodor László és Magyar Liga–Új Magyar Alternatíva–Vass Tibor (RIK 2014). A magyar pártok közül a VMDP és a vajdasági Magyar Polgári Szövetség már korábban bejelentette, hogy nem kíván indulni a nemzeti tanácsi választásokon.

A választások alacsony részvétel mellett zajlottak, az albán és a bunyevác választást kivéve mindegyik nemzeti kisebbség nemzeti tanácsának választása sikeres volt, a két említett közösség esetében jogorvoslattal éltek a résztvevők. A magyar kisebbség esetében a VMSZ által indított Magyar Összefogás elsőprő győzelmet aratott (31 helyet sikerült megszerezniük a 35-ből). Azonban abszolút számban egyötödével lecsökkent a rájuk leadott szavazatok száma, mely a jövőbeli alternatíváknak adhat esélyt a délvidéki közösség számára.

A vajdasági magyar pártrendszer fragmentáltsága továbbra is magas. Ugyan az MRM 2014-ben felfüggesztette működését, de így is vannak újabb megjelenő formációk. A VMSZ erős pártelnöki politizálása, valamint a kiépített klientúra-rendszer ellen néhány párttag más alternatív utakat keresett. 2015-ben a vajdasági közéletben éles vita bontakozott ki a VMSZ hatalomgyakorlási megoldásairól, továbbá a kisebbségi intézmények feletti kontrolljának nyilvános kimondására is sor került. Mivel a VMSZ hegemon pozícióba került a vajdasági magyar pártrendszerben, ezért olyan pozíciók felett tud hatalmat gyakorolni, melyek a párt megítélését nagymértékben befolyásolhatják. A vajdasági értelmiség egy része és a VMSZ-ben csalódott párttagok és szimpatizánsok ezért 2015 folyamán egyre több kritikát fogalmaztak meg a pártvezetéssel szemben. A vezetés a hatalmának legitimitációja érdekében bürokratikus úton kizárta a pártból azt a közel száz személyt, akik többekkel együtt alapító tagjai voltak a 2015. augusztus 20-án létrehozott Magyar Mozgalom civil szervezetnek. A személyeskedésig elfajuló médianyilatkozatok mindenesetre a két fél egymásnak feszülését hozták, ugyanis 2016 áprilisában, Szerbiában parlamenti, tartományi és helyhatósági választásokat is tartottak. Az MM másokkal szövetségben, de elindította jelöltjeit a választásokon, amit a VMSZ úgy értékelt, hogy a magyar közösség szétszakítására törekedtek. A VMSZ is érzékelte már a hónapok óta tartó viszály káros hatásait, így a magyar összefogást ismét szorgalmazni kezdték, melynek keretében megállapodtak a VMDP-vel és a MEP-pel, hogy a választásokon közösen indulnak.

A parlamenti választásokon csak a VMSZ-nek és választási szövetségeseinek sikerült elindítaniuk a kisebbségi listájukat, összesen négy helyet sikerült megtartaniuk a korábbi hatból. A tartomány szintjén a VMSZ-nek hat, míg az MM–VMDK-nak két mandátumot sikerült megszereznie. Ekkor a VMSZ egy mandátumot elveszített, viszont a magyarság nyert, mivel eggyel több magyar pártból kikerülő képviselő jutott be a tartományi törvényhozásba (hét helyett nyolc van jelen).

A vajdasági pártok anyaországi kapcsolatai korlátozottak. A VMSZ számít az anyaországi Fidesz stratégiai partnerének, amely számos területen nyújtott segítséget határon túli partnerének. Az együttműködés keretében 2014-ben Deli Andor a Fidesz EP-listáján nyert mandátumot az Európai Parlamentben; a 2014-es szerbiai parlamenti választási kampányban magyarországi tanácsadók segítettek a VMSZ-t, 2016-tól pedig 50 milliárd forint értékben oszthat szét gazdaságfejlesztési támogatásokat a Prosperitati Alapítvány. A VMDP távolmaradása a parlamenti választásoktól szintén a Fidesszel kötött alku része. A Magyar Remény Mozgalomnak működése alatt a Jobbikkal volt

gyümölcsöző kapcsolata, így jelöltjük szerepelt a Jobbik EP-listáján is 2014-ben. A VMDK, a MEP, illetve az MPSZ hivatalosan nem ápol kapcsolatot az anyaországi pártokkal. A VMSZ-retorika szerint a Magyar Mozgalom a magyarországi balliberálisok szövetségének számít, de valódi kapcsolat nincs közöttük (Ördögh 2016, 312).

### *Összegzés*

Vajdaság területét viharos múlt jellemezte, melyben közrejátszottak a különböző hatalmak hódításai és ezzel együtt a területen élő lakosság helyzetének szinte folyamatos változása. A régió gazdasági fejlődését meghatározta az ezeréves magyar kormányzás, melynek következtében az iparosítás hulláma fékezve, de megérkezett, és később ennek köszönhetően fejlett területnek számított a délszláv államokban. A legnagyobb gazdasági szektort a mezőgazdaság jelenti a kitűnő művelésre alkalmas földterületekkel, így biztosítva napjainkra Szerbia ellátásának jelentős részét. A mezőgazdaság jelentette a régióban élők elsődleges megélhetését, azonban a birtokszerkezetek sohasem voltak ideálisak, azok mestereség alakítását a központi hatalom önkényesen befolyásolta.

A lakosság összetétele az évszázadok folyamán állandóan változott, „homogén szigetek” alakultak ki, melyek többé-kevésbé napjainkig megtalálhatóak. Az itt élők számára a történelem hányattatott sorsa miatt sokszor az elvándorlás és az asszimiláció közötti választás lehetősége jelentette a megoldást, viszonylag ritkák azok az időszakok, amikor nem fenyegetett valamilyen politikai mesterkéeltség. Az impériumváltások következtében több ezren voltak kénytelenek elhagyni szülőföldjüket és új életet kezdeni más területeken. Ennek következtében csökkent a németek és a magyarok száma is, de többször került sor betelepítésekre is.

Az etnikai sokszínűség Vajdaság alapjellemezője, számos nemzeti közösség él és élt a területen többnyire békésen, a konfliktusokat általában valamely központ indította el. Európában szinte egyedülálló módon maradt fenn egy multikulturális közeg, mely azonban már mutatja a „testvériség-egység” jellemzőjét, a társadalom sokkal inkább elkezdett pillerizálódni és egymástól elszeparálódni. A vajdasági politikai elitnek az a feladata, hogy ezt a békés egymás mellett élést fenntartsa és segítse a jövőben is, ügyelve az önazonosság megtartására és biztosítására. A Vajdaságért folytatott harc továbbra is jelen van, mely legjobban az autonómia értelmezése körüli vitákban bontakozik ki. A területért folytatott küzdelemben az etnohisztórikus elemek is felélénkültek, amikor újra és újra a szimbólumok és azok mögöttes tartalma kerültek napirendre.

*Irodalomjegyzék*

Könyvek, tanulmányok:

- A. Sajti Enikő (1984): Székelytelepítés és nemzetiségi politika a Bácskában. 1941. Nemzetiségi Füzetek 6. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- A. Sajti Enikő (1987): Délvidék 1941–1944. Budapest: Kossuth Kiadó.
- A. Sajti Enikő (1997): Kényszerpályán. Magyarok Jugoszláviában 1918–1941. Szeged: Hispánia Kiadó.
- A. Sajti Enikő (2004): Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Arday Lajos (2002): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. Budapest: BIP Kiadó.
- Ágoston András (szerk.) (1994): Autonómia. Kihívás és/vagy megoldás. Budapest: Ferenczy Könyvkiadó.
- Bebler, Anton (1992): A föderalista kommunizmus jugoszláv modellje. Európai Szemle. 3.
- Berend T. Iván–Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Beretka Katinka (2013): A pénzügyi autonómia jogi keretei a Vajdaságban. A tartomány jogi keretei elméletben és gyakorlatban. Dél-Kelet Európa–South-East Europe, International Relations quarterly, 4. évf. 1. szám.
- Bíró László (2010): A jugoszláv állam 1918–1939. Budapest: História–MTA Történettudományi Intézete.
- Bíró László (é.n.): Két új autonómiatörvény Szerbiában. Forrás: [http://www.balkancenter.hu/pdf/vajd\\_kis\\_aut.pdf](http://www.balkancenter.hu/pdf/vajd_kis_aut.pdf) (Letöltve: 2014.09.14.)
- Boarov, Dimitrije (2012): Vajdaság politikai története. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Czérna Ágnes (2009): Tanyaszínház (1978–2008). Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Diószegi István (1999): A balkáni országok útja a nagy háborúba, 1940–1941. In: Krausz Tamás (szerk.): A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Gábrity Molnár Irén (é.n.): Kisebbségi autonómia-törekvések a Vajdaságban (a tartomány új alapokmányának tükrében). Forrás: <http://gabritymolnariren.com/autonomia1.pdf> (Letöltve: 2014.09.22.)
- Gulyás László (2007): Történeti áttekintés. In: Nagy Imre (szerk.): Vajdaság. Pécs–Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Gulyás László (2009a): A Vajdaság sorsa az első Jugoszláv Állam kere-

- tei között 1918–1941. Rubicon. Forrás: [http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/a\\_vajdasag\\_sorsa\\_az\\_első\\_jugoszlav\\_allam\\_keretei\\_kozott\\_1918\\_1941/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/a_vajdasag_sorsa_az_első_jugoszlav_allam_keretei_kozott_1918_1941/) (Letöltve: 2016.12.19.)
- Gulyás László (2009b): Politika, gazdaság és nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában, 1945–1980. Rubicon. 2009/5 Délvidék. Forrás: [http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/politika\\_gazdasag\\_es\\_nemzeti\\_kerdes\\_a\\_titói\\_jugoszlaviaban\\_1945\\_1980/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/politika_gazdasag_es_nemzeti_kerdes_a_titói_jugoszlaviaban_1945_1980/) (Letöltve: 2016.12.19.)
- Győri Szabó Róbert (2006): Kisebbség, autonómia, regionalizmus. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hornayk Árpád (2009): Tito zászlaja alatt. Rubicon. 2009/5. Délvidék. Forrás: [http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/tito\\_zaszlaja\\_alatt/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalok/tito_zaszlaja_alatt/) (Letöltve: 2016.12.19.)
- Hódi Sándor (2002): A Magyar Nemzeti Tanács. Vélemények, elvárások, jogszabályok. Stratégiai füzetek 2. Tóthfalu: Logos.
- Ispánovics Csapó Julianna (2014): Kultúraalapítás a Magyar Királyság déli vidékein. Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XXXIX-2. 75-91.
- Juhász József (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története. Budapest: Aula Kiadó.
- Juhász József (2010): A Vajdaság és az autonómia. A kisebbségi jogok képviselete Szerbiában, 1945–2009. História 2010. 12. szám.
- Kemény G. Gábor (1946): A magyar nemzetiségi kérdés története. Budapest: Gergely Rt.
- Kisimre Ferenc (1991): A joghurt forradalom. Szeged: Délmagyarország Kiadó.
- Kocsis Károly (1993): Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Korhecz Tamás (2008): A Vajdaság Autonóm Tartomány közjogi helyzete Szerbia államszervezetén belül – aktuális kihívások és kérdések az új alkotmány fényében. Létünk. XXXVIII, évf. 3. szám.
- Korhecz Tamás (2009a): Otthonteremtőben a szülőföldön. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Korhecz Tamás (2009b): A vajdasági tartományi autonómia és nemzetiségi önkormányzat. Forrás: <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/87.pdf> (Letöltve: 2016.12.19.)
- Kókai Péter (2010): A kisebbségi autonómia megvalósulása Szerbiában. Dél-Kelet-Európa. 2010. Ősz.
- Matuska Márton (1993): A megtorlás napjai. Budapest: Montázs Könyvkiadó.

- Matuska Márton (2015): Az elhallgatott razzia. Vérengzés Újvidéken (1944–45). Budapest: Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány.
- Mirnic Károly (szerk.) (1993): Kisebbségi sors. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Mirnic Károly (1998): A magyar kisebbség iskolázottsági szintje a Vajdaságban. In: Gábrity Molnár Irén–Mirnic Zsuzsa (szerk.): Vajdasági marasztaló. Szabadka: Magyar Tudományos Társaság.
- Mirnic Károly (2008): Vajdaság és a magyar nemzetiség népességének gazdasági szerkezete és változásai (1953–2002). In: Gábrity Molnár Irén–Mirnic Zsuzsa (szerk.): Regionális erőnlét. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Ördögh, Tibor (2014): Szerbia pártrendszerének változása, 1990–2014. In: VMAT: Tudástérkép. (Vajdasági Magyar Tudóstalálkozó 2014. Konferenciakötet.) Újvidék: Vajdasági Magyar Akadémiai Tanács.
- Ördögh Tibor (2015): Kulturális autonómia Szerbiában. In: Garaczi Imre (szerk.): Nemzeti integráció, autonómia és szakrális múlt a Kárpát-medencében. Magyarságtudományi Kutatások IV. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.
- Ördögh Tibor (2016): Divide et impera. A határon túli magyar pártok megosztottsága. In: Garaczi Imre (szerk.): A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében. Magyarságtudományi kutatások V. Veszprém: Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány.
- Pándi Lajos (szerk.) (1991): A Keleteurópai diktatúrák bukása. Szeged: JATE Kiadó.
- Polonyi Péter–A. Sajti Enikő (2000): Mao – Tito. Pannonica Kiadó.
- Rehák László (1967): A kisebbségek Jugoszláviában. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Rehák László (1988): Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Reiszig Ede (1909): Bács-Bodrog vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): Bács-Bodrog vármegye. I–II. kötet. Budapest: Országos Monográfia Társaság.
- Silbert, Laura–Little, Allan (1996): Jugoszlávia halála. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- Szakály Ferenc (1991): Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben. In: Zombori István (szerk.): A szerbek Magyarországon. Szeged: Móra Ferenc Múzeum.
- Szügyi Éva (2015): A regionális autonómia vizsgálata Vajdaság példáján. In: Tavasz Sél Tanulmánykötet 2015, III. rész. Doktoranduszok Országos

Szövetsége.

- Szügyi Éva (2016): Szerbia regionális fejlődésének történeti áttekintése. In: Hajdú Anikó (szerk): *Multietnikus világok Közép-Európában, 1867–1944* *Multietnické prostredie v Strednej Európe, 1867–1944*. Szlovákiai Magyar Fiatalok Tudományos és Kulturális Társulása.
- Thirring Lajos (1938): Magyarország Trianontól napjainkig. *Magyar statisztikai Szemle* 1938. 4. szám.
- Toldi Ferenc (1995): *A jugoszláv állam kialakulása és felbomlása*. Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézete.
- Žarko, Jovan Veselinov (1975): *Az autonóm Vajdaság születése*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

#### Internetes források:

- Blic.rs (2014): Goranci neće formirati nacionalni savet nacionalne manjine. Forrás: <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/489163/Goranci-neece-formirati-nacionalni-savet-nacionalne-manjine> (Letöltve: 2014.09.20.)
- Hirado.hu (2014): Október 26-án tartják a nemzeti tanácsi választásokat Szerbiában. Forrás: <http://www.hirado.hu/2014/08/26/oktober-26-an-tartjak-a-nemzeti-tanacsi-valasztasokat-szerbiaban/> (Letöltve: 2014.09.20.)
- Kitekintő.hu (2009): Hivatkozási alap lehet a nemzeti tanácsokról szóló törvény. Forrás: [http://kitekinto.hu/karpat-medence/2009/09/05/hivatkozas\\_i\\_alap\\_lehet\\_\\_nemzeti\\_tanacsokrol\\_szolo\\_torveny/#.VBwAg-VeKWf8](http://kitekinto.hu/karpat-medence/2009/09/05/hivatkozas_i_alap_lehet__nemzeti_tanacsokrol_szolo_torveny/#.VBwAg-VeKWf8) (Letöltve: 2014.09.19.)
- Kitekintő.hu (2010): Nemzetitanács-választások: indulhat a kampány. Forrás: [http://kitekinto.hu/karpat-medence/2010/05/25/nemzetitanacs-valasztasok\\_indulhat\\_a\\_kampany/#.VBwbC1eKWf8](http://kitekinto.hu/karpat-medence/2010/05/25/nemzetitanacs-valasztasok_indulhat_a_kampany/#.VBwbC1eKWf8) (Letöltve: 2014.09.19.)
- RIK (2014): Izborne liste. Forrás: <http://www.rik.parlament.gov.rs/arhiva-izbori-za-nacionalne-savete-madjarski.php> (Letöltve: 2016.12.17.)
- Vajma.info (2009): A 15 szervezetet és a megfogalmazott javaslatokat lásd. Kezdeményezés a nemzeti tanácsokról szóló törvény módosítására. Forrás: <http://www.vajma.info/cikk/tukor/2943/Kezdemenyezes-a-nemzeti-tanacsokrol-szolo-torveny-modositasara.html> (Letöltve: 2014.09.19.)
- Pannonrtv.com (2016): Nyilvánosságra hozzák a magyar-szerb történész egyes bizottság munkájának eredményeit. Forrás: <http://pannonrtv.com/web2/?p=296318> (Letöltve: 2016.12.17.)